

2021. OKTÓBER 7–8.

BUDAPEST, ELTE BTK MÚZEUM KRT. 4/A

FIKON 2021

IDEGEN KÖRNYEZETBEN

A b s z t r a k t o k

OKTÓBER 7. CSÜTÖRTÖK

I. SEKCIÓ- TALÁLKOZÁSOK A TÖRÖKKEL (11.15–12.30)

Domokos Zsófia (BBTE): Ahány Porta, annyi szokás. A másság érzékel(tet)ésének helyei
Borsos Tamás erdélyi követ 17.századi feljegyzéseiben

Borsos Tamás marosvásárhelyi polgár, tisztségviselő a 17. század első harmadában több ízben, több erdélyi fejedelem megbízásából járt követségben a konstantinápolyi Fényes Portán, sőt Bethlen Gábor rezidenseként két teljes évig (1618–1620) lakott az Oszmán Birodalom fővárosában. Utazásai és ott-tartózkodása során készített feljegyzései zömében az ügyvitelt rögzítik, illetve a feljebbvalónak küldendő beszámoló megírását segítik: emlékeztető célú memorialék. E főként tényyszerű, repetitív dokumentumoknak azonban a figyelmes olvasás során számos olyan helye is föltárul, melyek az idegenbe küldött, ott lakó írók kizökkentő, megállító, a szokásos szövegfolyamot bár egy pillanatra más mederbe terelő mozzanatok. Borsos Tamásnak a másra, érdekesre, emlékezetesre, mirabilisra a fáradságos diplomáciai küldetésteljesítés közepette is rácsodálkozó habitusa több pontban megmutatkozik. Hogyan lehet a szultáni palota, a szőlőszemben „megtermő féreg”, a kaftáncsók, a kenőpénznek és (a politikai döntéseket gyorsítani, kedvezően hangolni hivatott) ajándéknak „virágként” való megnevezése, a parabolákban dús tárgyalási modor egyként az idegen kultúra hordozója? Előadásom azoknak a reáliáknak, gesztusoknak, lexémáknak, illetve azon nyelvi és retorikai stratégiáknak ered a nyomába, melyek a kora újkori követ és szövegíró számára az otthonos erdélyitől eltérő más, idegen jellemzőiként tűnnek föl, és melyekre szétszórta, mellékesen bár, de feljegyzéseiben utalni érdemesnek tekinti.

Hegedűs Anna Rita (ELTE): Idegen környezetben. A dialógus lehetőségei Francesco Suriano szerint

A XV–XVI. század fordulóján élt velencei származású, obszerváns ferences szerzetes, Francesco Suriano már világi életében is több alkalommal megfordult a Szentföldön kereskedő rokonai hajóján. A ferences rendbe lépését követően bejárta missziós szolgálata, majd Sion-hegyi gvardiáni megbízatásai során pedig behatóbban is tanulmányozhatta a régió mindenkor bonyolult történelmét, társadalmi, politikai és vallási viszonyait. Tapasztalatait *Il Trattato di Terra Santa e dell'Oriente* című művében foglalta össze bepillantást engedve kalandos életébe, utazásaiba, a ferencesek szentföldi missziós tevékenységébe, a szent helyek őrzéséből eredő kiváltságos pozíciójába, ugyanakkor gyakran viszontagságos, az éppen aktuális nyugati és keleti pártfogóktól függő hétköznapijaiba, bonyolult kapcsolataiba keleti keresztényekkel és muszlimokkal.

A doktori tanulmányaim során megismert források, szövegközlések és a feldolgozott másodlagos irodalom alapján a kutatásom fókuszában Suriano értekezése három változatának (két kézirat: 1485-ből és 1514-ből és egy régi nyomtatvány 1524-ből) a szisztematikus, tartalmi szempontú összehasonlítása áll, mivel az eddigi szövegkiadások szerkesztői, illetve a Suriano-kutatók csak részleges összehasonlítást végeztek.

Suriano értekezése bővelkedik a Közel-Kelet népeit, kulturális különbségeit bemutató fejezetekben, ugyanakkor nem ragad le a felszínes utazó megfigyeléseinél, általánosításainál, ami arab és görög nyelvtudásának is köszönhető. Hogyan lett kiváló diplomata a kereskedőcsalád sarjából? Hogyan reagált Suriano az őt körülvevő

idegen világra? Vérbeli misszionáriusként miként lépte át a rácsodálkozás és a fenyegetettség érzésének korlátait, jó érzéssel azonosítva azokat a pontokat, ahol az ismeretlent megszólíthatja és ismerőssé szelídítheti? Előadásomban ezekre a kérdésekre keresem a választ az értekezés néhány fejezetét elemezve. A műből összeállított korábbi, saját fordítású szemelvény-gyűjteményem elérhető az alábbi linken: <https://doi.org/10.29285/actapinteriana.2019.5.127>.

Szmutku Melinda (BBTE): Két „idegen” a 17. századi Magyarországon. Az „új tanítók” és a „pogány török” reprezentációi Kopcsányi Márton műveiben

Kopcsányi Márton a 16. és 17. század fordulóján élt kevésbé kutatott, de annál inkább kulcsfontosságú szerzője a katolikus restauráció irodalmának. Művei mindamellett, hogy a kor emberének lelki épülését szolgálják, aktuális, a katolikus egyház problémáit érintő kérdéseket is tartalmaznak. A művekben bár elmélkedések, imádságok és perikópák sorozatát olvashatjuk, a kor Magyarországnak két legégetőbb problémája is szerepet kap: a reformáció terjeszkedése és a török elnyomás. A katolikus megújulás folyamata által létrejött vitairat irodalom gyakori tematikája a két „idegen”. A protestáns prédikátorok tevékenységének és tanainak bírálata, a reformáció térhódításának következményei és hatásai, valamint a török uralom gyakran egymás mellé kerülnek az ezeket a témákat, az ezekkel kapcsolatos problémákat taglaló szövegekben. Az ebben az időszakban keletkezett szövegek nemcsak bemutatják a fent említett eseményeket, hanem „a máshoz” való viszonyt, bizonyos nézeteltérések megoldási lehetőségeit is tartalmazzák. Kopcsányi Márton egyetlen vitairatában, imádságoskönyvében és a Szűz Máriáról szóló elmélkedéseket tartalmazó művében a korabeli „más” tanítókat, tanításukat és a katolikusok ehhez való viszonyulását is tárgyalja, bemutatja; és érvekkel alátámasztja azt is, hogy mitől új tanítók a protestánsok. Előadásomban arra keresem a választ, hogy Kopcsányi milyen nyelvi eszköztárral, milyen kontextusban mutatja be az új tanítókat, tanításukat és a katolikusok ezekhez való viszonyulását. A téma felvetés második része pedig mindezek megválaszolása után a *Kalauz*sal való tematikai kapcsolódási pontok kereséséből, illetve az új tanítókról és a törökről szóló szövegkörnyezetek komparatív vizsgálatának bemutatásából állna, mely demonstrálná, hogy Kopcsányi milyen mértékben kölcsönzött Pázmánytól témákat, szöveghelyeket és motívumokat.

II. SEKCIÓ - RÍMEK, TRÜKKÖK, PRAKTIKÁK (14.00–15.15)

Hajdú Ildikó (ELTE): A krisztológiai allegorézis problematikája a 16. század második felének magyar nyelvű protestáns zsoltárirodalmában

A 16. század második felében egyre nagyobb számban születettek protestáns zsoltárfordítások, amelyek azonban még sok esetben nem az ószövetségi héber szöveget, hanem latin nyelvű forrásokat, köztük a leginkább hozzáférhető *Vulgáta* textusát használták föl.

Ebben az időszakban a magyar nyelvű protestáns zsoltárfordításokat általánosan jellemezte – a középkori keresztény irodalomhoz hasonlatosan, ennek hagyományait mintegy folytatva – a krisztológiai vonatkozások kihangsúlyozása, az allegorizáló tendenciák jelentkezése, az ószövetségi szövegekbe a preegzisztens Krisztus beleolvasása. Mindez nem mond ellent a katolikus hagyomány zsoltárhermeneutikájának, amely az Ó- és Újszövetség folytonosságának eszméjében éppen Krisztus alakja köré szerveződött, azonban némiképp paradoxnak tűnhet föl a protestáns *Sola Scriptura*-eszmény szempontjából.

Előadásomban Bornemisza Péter *Énekek három rendbe* című nagyhatású énekeskönyvében található példákon vizsgálom, Császár Ernő tanulmánya nyomán azokat a szövegeket (pl. Szegedi Gergely, Zeleméri László zsoltárátiratait), amelyek beilleszthetők ebbe a krisztológiai, allegorizáló kontextusba – ezeknek a zsoltárparafrázisok a forrásszövegtől való eltéréseknek, poétikai, retorikai technikáknak, a szöveg építkezésének, az allegorizálásból eredeztethető scenírozási megoldásoknak a feltárására teszek kísérletet.

Ezen túl azt vizsgálom, hogy ennek a jelenségnek milyen háttér tulajdonítható, miként illeszthető a kortárs európai, különös tekintettel a német nyelvterületen kibontakozó konfesszionalizáció diskurzusába a magyar nyelvű protestáns zsoltárfordítások allegorizáló hajlama.

Kintli Dóra (SZTE): Venantius Fortunatus vigasztalása Galsuintha halálára. Nászének hangjai egy *consolatio*ban

Előadásomban a magyar kutatásban elhanyagolt Venantius Fortunatusnak (~535–609), a 6. századi Itáliából származó, majd Galliában élő költőnek Galsuintha halálára írt consolatioját vizsgálom (carm. 6.5). Galsuintha a vizigót király lánya volt, akit Chilperich meroving király kért feleségül, ám a házasságkötés után Galsuintha sorsa tragikusan alakult. Tours-i Gergely történetírói beszámolója szerint Chilperich nem szakította meg kapcsolatát előző feleségével, Galsuintha pedig ebben a megalázó helyzetben inkább haza kívánt térni. Ez viszont Chilperich számára lett volna kellemetlen, ezért Galsuintha megöletése mellett döntött.

Fortunatusnak a vers megírásánál komplex feladatot kellett teljesítenie. Egyfelől egy különösen tragikus halálesetnél kellett vigasztalást nyújtania az elhunyt édesanyjának és húgának (aki Chilperich bátyjának a felesége volt), hiszen Galsuintha erőszakos módon, fiatalon, családjától, otthonától távol halt meg; emellett szimpátiájáról kellett biztosítania a gyászolókat. Másfelől feltehetően a béke érdekében is kellett szólnia, amelyet sosem volt egyszerű megőrizni a Meroving családon belül.

Fortunatus vigaszadó koncepciója, hogy egy fiktív narráció keretében meséli el újra Galsuintha megkérésének és házasságának történetét, melyben a halálesetet végig előre sejtettként ábrázolja. Egy helyen azonban az epithalamiumok tradicionális szavait emeli be versébe, amely első pillantásra mindenképpen oda nem illőnek tűnhet. Előadásomban azt szeretném bemutatni, hogy miért mégsem idegen a tragikus eseményről megemlékező, a gyászolók fájdalmától visszhangzó verstől a nászénekek világa.

Molnár Cintia (ELTE): Aranymetszéspontron a Balassa-kódex 61. éneke, a *Katonaének*

A költőfejedelem Balassi Bálint két meghatározó verskomponáló elvének, a hárompillérű és az aranymetszés szerinti szerkesztésnek közös vonása az architektonikus valamint a szimmetriát és az aszimmetriát ötvöző szerkesztés, mint arra Komlós Tibor felhívja a figyelmünk. Ez a két jegy az alapvonása ugyancsak a költő verseskötetének, a felszínen fragmentált, mélyszerkezetében szimmetrikus gyűjteménynek.

Az Eszményi kiadás 2.0 stabil ciklusszerkezetéből kifolyólag felmerül egyrészt a kérdés, hogy a ciklusszerkezet

szintjén is érvényesül-e az aranymetszés, másrészt a Balassa-kódex 128–129. lapjára irányuló kérdés megfordítható lesz: a kódex fizikai természetéből, a levélállományából, a két vízjel váltakozó rendjéből következtethetünk-e a kódex Balassi-részének sértetlenségére? Az olyan ígéretes és a kódex filológiájában meghatározó számok mint a 66 és a 75 nem aranymetszéspontra helyezkednek el. Ha azonban előfeltevések nélkül felteszem a(zt a kincskereső) kérdést, hogy hol az x, az ismeretlen aranymetszéspontra a szó legszorosabb értelmében egy x-hez jutunk, a Katonaénekhez, Balassi Bálint legmatematikaibb komponáltságú énekéhez, melynek mező szavaival – számtani pontossággal – egy x-et, szép szavaival együttvéve pedig Krisztus-monogramot olvashatunk ki Julow Viktor elemzése révén. Amennyiben a Katonaének kódexbeli sorszámát, a 61-et behelyettesítjük az aranymetszés képletébe, tizedesjegy pontossággal kapjuk eredményül az irracionális fí, az *aurea sectio* értékét.

Ekképp a reneszánsz művészetben közkedvelt matematika mint bizonyító módszer sokrétűen lesz a verseskötet ciklusszerkezetét meghatározó költői eljárás, hiszen a poétikai katedrális szinteződő felépítését, az egyes szintek stabilitását is azonos matematikai eredmények egymásrautaltsága hozta létre.

III. SEKCIÓ - MARGINALIZÁLT CSOPORTOK (15.30–16.45)

Finta Mária (ELTE): A bolond mint a társadalom kirekesztettje John Lydgate karneváli balladáiban

A középkori angol kultúrának fontos részét képezték a karneválok és bolondnapok, amelyek során a fennálló társadalmi és/vagy egyházi hierarchia rituális keretek között felbomlott. A karneváli alkalmaknak visszatérő motívuma volt a különféle bolondságok allegorikus felsorakoztatása, szimbolikus pellengérré állítása. John Lydgate XV. századi költő számos karneváli verset írt, amelyekben a bolondság szatirikus leírását adta. Ezekhez a szövegekhez valószínűsíthetően képi megjelenítés, élőkép vagy illusztráció is tartozott, és elsősorban szóbeli előadásra szánták őket.

Három olyan Lydgate-verset kívánok elemezni, amelyeket korábban nem tekintettek előadásra szánt költeménynek: az *Order of Fools*, a *Jak Hare*, és a *Horns Away* című balladákat, amelyek vélhetőleg összetartoztak, hiszen feltűnő gyakorisággal másolták őket együtt. Ezekben a szövegekben a bolond figurája egyértelműen megidézi a karneváli bolondfelvonulásokat: a különféle bolondságok, illetve a bolond mint szereplő szatirikus kifaragása és rituális kiutasítása a társadalomból nemcsak görbe tükröt tartott a hallgatóság elé, hanem egyúttal alkalmat adott arra is, hogy mind az előadó, mind a befogadó azonosuljon azokkal a társadalmi erőkkel, amelyek a hétköznapi életben nemkívánatosnak, sőt, tiltottnak minősültek. Előadásomban azt vizsgálom, hogyan értelmezhetőek ezek a szövegek egymáshoz képest, illetve a középkori angol karneváli költészet kontextusában. Részletesen elemzem a normalitástól való eltérés megjelenési formáit a versek allegorikus figuráiban, szót ejtve nemcsak maguknak a szövegeknek a képi világáról, hanem összevetve őket más, korabeli képi és szöveges bolondábrázolásokkal.

Németh Kira (LFZE): A weimari hercegnő, aki zenét is szerzett, avagy a női komponisták megítélésének kérdései a 18. század második felében

A nők zenei életben betöltött szerepének tárgyalása évszázadokon át épült a nemek közötti különbségtétel általánosan elfogadott jelenségére; emellett egyfelől az előadó- és alkotóművészi tevékenység megítélésének tudatos szétválasztására, másfelől a társadalmi pozíció, a családi háttér és az azokból eredő kötelességek kérdéskörére. Nem véletlen tehát, hogy míg egy zenészdinasztia leszármazottjának énekesi pályafutása voltaképpen elkerülhetetlennek bizonyult, addig egy arisztokrata úrhölgy semmiféleképpen sem választhatta hivatásának a komponálást. Noha Anna Amalia von Braunschweig-Wolfenbüttel (1739- 1807) zeneszerzéssel is foglalkozott, neve elsősorban a weimari klasszicizmus virágzásának kiindulópontjaként – a Weimarer Musenhof összetartó erejeként –, illetve kulcsfontosságú mecénásként él a köztudatban, semmint műveinek kiemelkedő színvonala révén. Ezzel összefüggésben meglehetősen kevés darabja maradt fenn, pedig többek között Erwin und Elmiere című Goethe-megzenésítése (összehasonlítva az ugyanezen szövegre készült kortárs szerzeményekkel) nem pusztán a korabeli zenei nyelv sematikus elemein alapuló reprodukciós képességről árulkodik, hanem intuitív alkotói fantáziáról is. Vajon hivatásként tekintett volna a zenére, ha erre lehetősége nyílt volna? A szász-weimar-eisenachi hercegnő élete számos más, a felvilágosodáskori kulturális közeg egészére vonatkozó kérdést vet fel: az elkészített és a megőrzött alkotások arányát, az asztalfiókba száműzött remekművek számát vagy éppen a férfinprivilegium okait és mértékét. Előadásom célja Anna Amalia helyzetének értelmezésén keresztül, az adott időszak más női komponistáinak bevonásával és a fellelhető korabeli dokumentumok, irodalmi szövegek segítségével rávilágítani azokra a körülményekre, amelyek a késő 18. században a zeneszerzőnőket kuriózummá – a különös és a „más” egyik fő reprezentációjává –, az alkotóművészetet pedig a női nem negatív diszkriminációjának egyik alapvető területévé tették.

Béres Norbert (DE): Péntek magyar „alakváltozatai”

Az idegenségtapasztalat, az egzotikus kultúrákkal, népekkel kapcsolatos tudáskészlet korán behatolt a művészetek és az irodalom területére, egyrészt spektákulumként, a szórakoztatás egyik lehetséges, nővumként ható eszközeként, másrészt az európai civilizáció anomáliáira adható kritika lehetőségeként (például a „nemes vadember” toposzán keresztül). Legyen szó afrikai, amerikai őslakosokról vagy csendes-óceáni szigetlakókról, az idegen kultúrát képviselő embert az alapvető antropológiai jelenségnek megfelelően mindenkor kíváncsiság övezte, az Európába „importált” idegenség elsősorban felszínes látványosságként, szórakoztató kuriózumként jelent meg az európai szemlélő tekintete előtt. Mindez a civilizált világ egyértelmű felsőbbrendűségét demonstrálta, egyszersmind kiszolgálta az egzotikum iránti szenzációéhséget, konstans érdeklődést. Magyarországon az egzotikumot érintő diskurzusban lényegbeli eltérések tapasztalhatók a nyugat-európaihoz képest, hiszen nálunk az idegenségtapasztalatot nem táplálhatta a gyarmatbirodalmakéhoz hasonlatos empirikus élményanyag, közvetlen impulzus. Magyarországon a globális kolonizációból való kimaradás okán az idegenség, az egzotikum csakis közvetve vált elérhetővé, nyelvi, kulturális, mediális transzferekken keresztül. Az egzotikus népcsoportokat, idegen kultúrákat tematizáló XVIII–XIX. századi közlemények (néhány tudományos igényű, leíró típusú feldolgozást leszámítva) egybehangzóan sztereotipikus, előítéletektől hemzsegő megközelítésben, kuriózumként tárgyalták. Mindazonáltal az idegen ember ideáltipikus, a társadalmi konvencióktól érintetlen, egzisztenciális szabadságot reprezentáló eszményképe (mint nem létező, hipotetikus gondolati modell) a

kulturális hegemoniával kapcsolatos kételyek reprezentálásában, a társadalom indirekt bírálatában is funkcionálisszerepbe került. A „nemes vademember”, a (rousseau-i) „természetes ember”, vagy a (voltaire-i) „vadember” mint a civilizáció destruktív hatásaitól mentes, erkölcsileg makulátlan figura, s mint ideális (csak elméleti síkon realizálódó) magatartáslehetőség egyaránt működhet a társadalombírálat eszközeként. Minuciózus elkülönítésük problematikus, e képzetek minduntalan egymásba montírozódnak, határaik elmosódnak. Előadásomban a karakter magyarországi manifesztációit, eltérő alakváltozatait mutatom be.

OKTÓBER 8. PÉNTEK

I. SEKCIÓ - KAPCSOLATOK KÖNYVTÁRAKTÓL HARCTEREKIG (10.00–11.40)

B. Székely Dorottya Piroska (ELTE): A római tanulmányok hatásának vizsgálata egy 17. századi magyar főpap könyvtárán

Róma és a Collegium Germanicum et Hungaricum szerepe a kora újkori magyar papképzésben és így a magyar katolikus egyház belső reformjában vitathatatlan. A 16. század második felétől kezdődően egyre több hallgatót küldtek ide az egyház vezetői, jellemzően az esztergomi érsekek azzal a céllal, hogy a jezsuita oktatásban részesülő ifjak hazatértük után felkészülten lépjenek fel a protestánsokkal szemben. Az 1627-ben ide érkező tizenegy alumnus egyike, Pázmány Péter pártfogoltja volt az a Szelepcsényi György is, aki később Lippay György utódjaként lépett az esztergomi érsekség élére 1666-ban. A római hatások, illetve a főpapi műveltség Szelepcsényi estében két egészen különböző forráscsoporton keresztül vizsgálható. Az egyik a rézmetszői tevékenység, melynek gyökerei minden bizonnyal Rómában kell keresendőek, a másik pedig az általa létrehozott több, mint 500 kötetes könyvtár, melyen érzékelhető az itáliai hatás. Előadásomban a könyvtári állomány általános bemutatását követően az olasz munkákra koncentrálok, különös tekintettel a korai kötetekre. A római tanulmányok ismeretanyagának és az idegen környezetben összegyűjtött, majd később hazahozott munkáknak az összekapcsolásával Szelepcsényi György példáján keresztül kívánom bemutatni a Collegium Germanicum et Hungaricum hatását a 17. századi magyar főpapság műveltségére. Ennek vizsgálatában a segítségünkre vannak azok a bejegyzések is, melyekkel az ifjú egyházi ellátta néhány tulajdonában lévő könyvét. Előadásom középpontjában egy prédikációs irodalom, Felice Milensio: Proemiale predicabile, et arte di proemiare című művének – Szelepcsényi possessorbejegyzésével ellátott – 1625. évi példánya, illetve a benne található több oldalas kéziratos bejegyzés áll.

Pintér Tamás (PTE): Nemzetiségi ellentétek és kooperáció az utolsó török háború (1788-1791) kényszerében. Farádi Vörös Ignác és Rabach kapitány barátságának története

II. József uralkodásának eredményeként a császár és a magyar rendek viszonya a Rákóczi-szabadságharc után ismételten mélypontra jutott. A magyar nemesi ellenállás, mindamellett, hogy saját kiváltságait (szabadságát) kívánta védeni (német) uralkodóval szemben, a nyelvújítással kibontakozó nemzeti érzelmeket is a szolgálatába állította. A kirobbanó török háborúval az ország gazdaságára nehezedő terhek is jelentősen megnövekedtek, ettől kezdve a nemzeti érzelmeken alapuló ellenszenv szinte önmagát gerjesztette. A feszültséget csak fokozta a magyar tisztviselők mellé kirendelt (javarészt német) assistensek jelenléte, akik ellenőrizni voltak hivatottak a „rebellis” magyarokat.

Ebben a kiélezett helyzetben ismerhetjük meg egy magyar köznemes, farádi Vörös Ignác (1757–1826) és a mellé rendelt Rabach kapitány különös történetét. Vörös mint élelmezési hadbiztos szolgált az utolsó török háborúban, s e kulcsfontosságú pozíció mellett természetesen nem maradhatott el a közvetlen császári ellenőrzés a német tiszt személyében. A fent említett okok ismeretében nem meglepő, hogy a két férfi, bár ugyanazon birodalom hadseregében szolgáltak, szinte ellenségként tekintettek egymásra, míg végül a közös munka kényszere neutralizálta, a háború okozta veszélyek pedig barátsággá kovácsolták a kapcsolatukat. Vörös Ignác visszaemlékezései révén első kézből nyerhetünk bepillantást e különös páros mindennapi tevékenységeibe, érzelmi világaikba, valamint a korszakban jelentkező etnikai alapú sztereotípiákba, s az eltérő nézőpontok ütközésébe.

Kutatásom célja, hogy Vörös és Rabach kapcsolatát egyfajta nagyítóként felhasználva vizsgálhassuk a korszak oly jelentős kérdéseit, mint a magyar-német együttélés problémái, a II. József nevével fémjelzett rezsimmel szemben kibontakozó magyar nemesi ellenállás nemzeti alapú sérelmei, vagy a kortársak által kárhoztatott, ám a szakirodalomban mégis elhanyagolt *Assistens Commando* története.

Virág Csilla (ELTE): Barátok, üzletfelek? Személyközi kapcsolatok a Tutbury énekmondó udvar tagjainak körében

A tutbury-i énekmondó udvar egyike Anglia három, a kora újkor során biztosan működő énekmondói szakmai szerveződésének. Ez a tény már önmagában is fontossá teszi, még érdekesebb azonban az udvar rendelkezik egy igazán egyedülálló forrással is: egy 17. század végi ülése során kiállított vétséglistával. Ezen a vétséglistán 101 az udvarhoz tartozó énekmondó szerepel név szerint, az év során elkövetett vétségükkel, valamint az azért járó bírsággal együtt. Nem kell hangsúlyozni, mennyire egyedülálló egy 101 énekmondót név szerint felsoroló forrás abból az időszakból, amikor teljes nevén egyébként mindössze pár, forrásokban véletlenszerűen felbukkanó énekmondót ismerünk.

Nem feltételezhetjük, hogy a 101 énekmondó mind személyesen ismerte volna egymást: a Tutbury Udvar fennhatósága a *Tutbury honorbirtok* egész területére, öt megyére is (Derbyshire, Staffordshire, Warwickshire, Nottinghamshire és Leicestershire) kiterjedt. Emiatt jogosan merül fel a kérdés: noha az énekmondók egy adott szervezethez tartoztak, melynek éves ünnepségén részt kellett venniük, mennyire alkottak egy közösséget, milyen mértékben álltak kapcsolatban egymással az augusztus 15-i ünnepségen túl? Vagyis: idegenek voltak-e egymás számára, vagy ismerős szakmai közeget és közösséget alkottak?

A listán kirajzolódni látszanak különböző csoportosulások, elsődlegesen családi körökben, vezetéknév alapján. Ennél azonban bizonyosan több kapcsolat volt a közösségen belül: baráti, munkatársi, *kinship* kapcsolatok. Előadásomban röviden az ezen kapcsolatokra irányuló kutatásaimat kívánom bemutatni. Ezek elsődleges forrása a staffordshire-i és a derbyshire-i levéltárakban található, helyi ítélezési és egyéb okokból kiállított iratanyag. Ezekben igyekszem feltérképezni, hogy a listán szereplő személyek az énekmondó udvaron kívül is kapcsolatban állhattak-e egymással, alkottak-e az udvaron belül mikroközösségeket, és ha igen, azoknak mi volt a szervező elve.

Vrabély Márk (ELTE): Két középkor végi magyar ferences külföldön. Temesvári Pelbárt és Laskai Osvát művei egy hagenai nyomdában

Temesvári Pelbárt (1435 k.–1504) és Laskai Osvát (1450 k.–1511) a régi magyar irodalom messze legtöbbet publikált szerzői, akik külföldön is jelentős sikereket értek el írásaikkal. A két obszerváns ferences munkái 1497-től jelentek meg folyamatosan nyomtatásban Nyugat-Európa számos jelentős nagyvárosában. Feltűnő azonban, hogy mind Pelbárt (*Stellarium, Pomerium, Rosarium, Expositio*), mind Osvát (*Biga salutis, Gemma fidei*) műveinek editio princepsi Johann Rynmann kiadásában jelentek meg, Heinrich Gran hagenai nyomdájában. A Rynmann–Gran páros és a magyar szerzetesek közötti szoros kapcsolat ez alapján egyértelmű, ennek ellenére a kapcsolatot mai napig is csak néhány kutató vizsgálta (elsőként Karácsonyi János, legutóbb Bartók Zsófia Ágnes).

Előadásomban alaposabban megvizsgálom Gran és Rynmann nyomdász és kiadói munkásságát, profilját, elhelyezve ebben a magyar szerzők műveit, valamint megkísérlek felállítani egy hipotézist a publikálásra vonatkozóan.

II. SZEKCIÓ -A HIT SZÓLAMAI (13.00–14.15)

Kovács Annamária (ELTE): „Non sicut ceteri homines”. A gyermek Jézus reprezentációi a középkori Magyarországon

A középkor folyamán egyre inkább megerősödött a keresztények részéről az az igény, hogy Jézus gyermek- és fiatalkorát megismerjék, a kanonikus evangéliumok azonban meglehetősen szűkszavúan szólnak Krisztus életének korai időszakáról. Az érdeklődő hívők mégis képet alkottak maguknak a gyermek Jézus életéről (pl. apokrif iratok révén), és meglehetősen elterjedt témává tették, amely számos művészeti, irodalmi alkotásban, és számos társadalmi rétegben szerepet kapott (ennek ellenére a gyermek Jézus motívuma a keveset kutatott témák közé tartozik). A vágy, hogy Jézus gyermekkorát megismerjék, abban gyökerezik, hogy Jézus emberi volta egyre nagyobb figyelmet kapott, és a hívőket egyre inkább érdekelte Megváltójuk emberi élete, ezzel összefüggésben pedig az, hogy emberi gyerekként hogyan viselkedett, hogyan élt. Ám a Jézus gyerekkorát bemutató alkotások gyakran kiemelik, hogy miben volt Jézus más, mint a többi gyerek.

Előadásomban a gyermek Jézus reprezentációit három prédikációs gyakorlatban használt gyűjtemény – a *Königsbergi Kódex*, a *Leuveni Kódex* és a *Pécsi egyetemi beszédek* – szövegeit elemezve mutatom be. Mindhárom gyűjtemény tartalmaz olyan szövegeket, amelyek kiemelik, hogy a gyerek Jézus miben tér el a többi gyerektől: a *Pécsi egyetemi beszédek* több (karácsonyra, vízkeresztre írt) prédikációja hívja fel a figyelmet Jézus általános gyermeki jellemzőkkel szembeni kiválóságára; a *Leuveni Kódex* szintén tartalmaz Jézus más gyermekektől eltérő csodálatosságát hangsúlyozó karácsonyi beszédet, distinkciókat. A *Königsbergi Kódex*ben pedig a *Königsbergi Töredék* és a forrásául szolgáló, kódexben olvasható Pszeudo-Maximus beszéd is összehasonlítja az átlagos gyerekeket és Jézust – ám ez esetben az összehasonlítást az ördög végzi el. Előadásomban tehát ezen szövegeket hasonlítom össze abból a szempontból, hogy mi az, amit Jézus ember-gyermeki voltából kiemelnek.

Rácz K. Bence (ELTE): Idegenek a szentkultusz szolgálatában. Szegények, zarándokok, pogányok Árpádházi Szent Erzsébet és Szent Margit 13. századi hagiográfiájában

Árpádházi Szent Erzsébet és Szent Margit hagiográfiája a magyarországi szentkultusz kutatás kezdeteitől a figyelem központjában áll. A két 13. századi női szent életrajzai, illetve a csodáikat tartalmazó jegyzőkönyvek adatgazdag források a korszakkal foglalkozó mentalitás- és társadalomtörténeti kérdésekkel foglalkozó történészek számára. Vizsgálódásaim középpontjába a forrásokban felbukkanó „mellékszereplőket” állítom. Azonban elsősorban nem a két szent közvetlen közelében tartózkodó udvartartásra, apácákra helyezem ki előadásom: messziről érkező és a szenttel még életében érintkező vagy a sírnál meggyógyuló szegények, zarándokok, ritkább esetben pogányok csoportjainak reprezentációit elemzem. Szent Erzsébet vizsgált életrajzai; a század első felében lejegyzett Dicta quattor ancillarum, Caesarius von Heisterbach legendája, a század második felében a Jacobus de Voragine, majd a század végén Dietrich von Apolda által szerkesztett legendák különbözőképpen ábrázolják e társadalmi csoportokat, s bélyegzik egyöntetűen Erzsébetet a társadalom peremén élő szegények, torzult testű betegek védelmezőjének. Erzsébet vaskos hagiográfiájával szemben Margit életéről a korszakban csupán egy írásmű, a *Legenda vetus* született. Azonban formálódó kultuszáról árulkodik, hogy a halála után meginduló kanonizációs per során, 1276-ban összeírják a szentnek tulajdonított csodákról tett tanúvallomásokat. Az Erzsébet és Margit csodajegyzékeiben megszólaló tanúk jelentős része nem a szent sírjának otthont adó egyházkerületből származik. Szent Margit csodáinak sajátossága, hogy a távolról érkező betegek mellett megjelennek a korszakra jellemző társadalmi tünetek is. Szent Margit csodáiban nem csak a fogságba esettek részesülnek, hanem a kereszténység peremterületein élő pogányok is. Az életrajzok szerzői pedig részletes képet adnak arról, hogy a két királylány környezete sokszor ellenségesen áll a koldulórendi vallásosság szellemében végzett, általuk túlادakozónak tartott magatartásformákhoz.

Varga László Dávid (LFZE): „Barokkos” túlzásokkal elcsúfított gregorián. Ismeretlen kódexcsoport a nyugati egyház középkori zenei tradíciójának olvasztótégelyében

A nyugati zene több, mint ezeréves történetét számos olyan stílusváltozás tagolja, amely viszonylag rövid idő alatt formálta, befolyásolta vagy újította meg az Európa-szerte alkalmazott repertoárt. Az „idegentől” és a „mástól” mint absztrakciótól való tartózkodás rendszerint „rég” és az „új” gyakorlat közötti különbségtételben nyilvánult meg. Mi sem tehetné izgalmasabbá ugyanakkor a középkori nyugati egyház hagyományainak rekonstruálását, mint a tény, hogy a zenei írásbeliség első évszázadainak forrásaiból kevéssé következik egy, az azok tartalmát érintő, lineáris idősíkon meghatározható rend. Előadásomban egy olyan repertoár recepciótörténetével foglalkozom, amelynek eredete máig vitatott, és amelyet Bruno Stäblein 1950-ben órómai elnevezéssel illetett, szembeállítva azt az „új” római, gregorián változattal. Előbbi viszonya az utóbbival azonban korántsem tisztázott: jóllehet, a 11–13. század között keletkezett kéziratok 1890 körül történt felfedezése óta közzétett publikációk sora kínál szilárd narratívát, kutatómódszertani szempontból mégis több kérdést vetnek fel, mint amennyit megválaszolnak. Az órómai kódexek összevetése a 9. századtól standarddá váló gregoriánnal különösen nehéz feladat elé állította az elemzőket annak fényében, hogy e két repertoár közel azonos liturgián osztozik, zenei anyaguk azonban eltérő kulturális közegek termékeként is felfogható. A kéziratok eredetével kapcsolatos diskurzus mozaikdarabkáinak összeillesztése mellett a forrásokban megmutatkozó „idegen” és a „más” értelmezhetőségi lehetőségeit állapítom meg.

III. SEKCIÓ - MAGYAR ÜGYEK KÜLSŐSZEMMEL (14.30–15.45)

Farkas Mónika (SZTE): „Se l'Ungheria, come l'Italia, fosse dominata da un solo pensiero [...]”. Magyar politikai ügyek a *L'Opinione* című folyóiratban

A Risorgimento, vagyis az olasz egységért való küzdelem időszakában (1815–61) a periodikák fontos szerepet játszottak az itáliai közvélemény formálásában: a sajtótermékek biztosították a teret az egyesítéssel összefüggő kérdések elemzéséhez, illetve a különböző politikai, ideológiai és kulturális irányzatok vitáihoz. Előadásomban az 1846-ban Torinóban alapított *L'Opinione* ('Vélemény') napilap néhány cikkét kívánom bemutatni azon szempontból, hogyan tekintettek Itáliában a korabeli Magyarországra, milyen képet közvetítettek róla az olasz olvasók számára.

A *L'Opinione* a Cavour vezette mérsékelt liberális irányzathoz kötődött: egyrészt elutasította a Mazzini-féle demokratikus-republikánus vonalat, másrészt pedig Itália nemzetközi rangjának emelését sürgette. Utóbbiból adódóan a lap számos külpolitikai kérdéssel foglalkozott, többek között Magyarország az 1848–49-et követő megtorlás és a kiegyezés közötti helyzetével is. A cikkek sorában találunk példát Kossuth emigrációs tevékenységének értékelésére: Mazzini ideológiájával párhuzamba állítva alapvetően elítélték törekvéseit. 1860-tól kezdve pedig megfigyelhető, hogy a *L'Opinione* kiemelten foglalkozott azon magyarországi változásokkal, amelyek a nemzetiségekkel és az Ausztriával való kapcsolat rendezése felé mutattak. Gyakran cikkeztek olyan elképzelésekről is, amelyek később valóban a kiegyezés kardinális pontjaivá váltak.

Az eddigi kutatás során a *L'Opinione* számaival foglalkoztam, de a későbbiekben más ideológiát képviselő periodikák alapján is szeretném megvizsgálni a kérdést. Mindezen források feldolgozása ugyanis a kapcsolattörténeti vonatkozásokon túl azért fontos, mert hazánk ügyeinek tárgyalásán keresztül Itália az olasz nemzeti egység létrehozásának nehézségeire is reflektált.

Kanász Viktor (PTE) – Kriston Dorottya (PPKE): Egy poligráfuskövet I. Rudolf udvarában. Pietro Duodo műve a Habsburg Birodalomról és a Magyar Királyságról

Pietro Duodo a Velencei Köztársaság poligráfus diplomatája 1599–1600 fordulóján járt Prágában, I. Rudolf udvarában. Hazatértekor, mint minden követ, ő is elkészítette záróbeszámolóját. Ennek lényege a kiküldetése helyszínének, a Habsburg Birodalom aktuális állapotának leírása lett volna, ám Duodo jóval túlteljesítette feladatát, s közel száz oldalas jelentést készített. A munkát eredetiben a Torinói Állami Levéltár, másolatban pedig a Magyar Tudományos Akadémia Kézirattára őrzi. Duodo műve egyszerre tekinthető követjelentésnek, az útibeszámoló műfaji hagyományait követő országleírásnak, valamint egy barokk traktátusnak is. Az egyes régiók bemutatása során nem szorítkozik azokra az információkra, melyek a Signoria vezetése számára lényegesek (pl. a gazdasági viszonyokra), hanem bemutatja a történelmüket, a lakosok jellemzőit, stb. Magyarország esetében részletesen foglalkozik a közelmúlt hadi eseményeivel, a tizenöt éves háború legmozgalmasabb éveinek történéseivel is, melyekről minden bizonnyal ő vagy kollégái már korábbi jelentéseikben is beszámoltak. Nem elégszik meg pusztán leírásokkal, hanem az egyes politikai és katonai eseményeket, folyamatokat, illetve a Habsburg és a korábbi magyar uralkodók tetteit értékeli is, és államelméleti tézisei alátámasztására használja. Stílusában, nyelvezetében is keveri a követjelentés, az országleírás, valamint

a traktátus jellemzőit. Időnként megszólítja feletteseit, és nyomatékosítja, hogy a gyakorlatiasságra törekszik, ám közel sem olyan letisztult, lényegretörő, mint a korabeli diplomáciai iratok döntő többsége.

Előadásunkban több nézőpontból, interdiszciplináris megközelítésben mutatjuk be a kéziratot, elsősorban annak műfaji kérdéseire koncentrálna. Kriston Dorottya Duodo művének műfaji kontextusát vizsgálja, utazási irodalomként vagy államelméleti traktátusként kezelve azt, Kanász Viktor pedig azt fogja vázolni, hogy Duodo jelentését hogyan lehet hasznosítani a kora újkori magyar történelmi kutatás számára, különös tekintettel a tizenötéves háború eseményeinek szempontjából.

Törtei Renáta (PPKE): Thököly Imre regényes élete két rég elfeledett hispán forrás tükrében

Doktori disszertációm témája, Thököly Imre mozgalmának spanyolországi visszhangja, a spanyol rendek reagálása a magyar rendek Habsburg-ellenes mozgalmaira és az azokra gyakorolt hatásuk. A disszertáció leadásának küszöbén már tengernyi hungarikával találkoztam Thököly Imre, Magyarország és főleg Buda várának 1686-os visszavívásával kapcsolatban. Most két olyan hungarikára koncentrálnám előadásomat, amelyekből Magyarországon egy-egy példány lelhető fel, de kissé kívül esnek a kutatók látóterén és így feledésbe merültek. Az egyik mű D. Joseph Rodriguez munkája *La Famosa historia del Conde Emerico Tekeli* (Madrid, 1738) címmel, mely regény végigmegy Thököly életén és meglehetősen alaposan tárja azt a spanyolul értő közönség szeme elé. Ez a kötet a Fővárosi Szabó Ervin könyvtár Régi nyomtatványok tárában fekszik és igazi kuriózumnak minősül, hiszen kevés maradt fenn belőle a történelem viharos éveiben. A másik mű az Országos Széchényi Könyvtár állományában található, szintén igen nagy ritkaságnak számít, hiszen roppant kevés élte túl a viszontagságokat az elmúlt 300 évben. Ez a kötet pedig a Pedro Godoy által íródott *Compendio de la vida de Emerico Tekeli, cabeça de los rebeldes y confederado con los turcos en Vngria* című összefoglaló munka, amely 1684-ből származik. Mindkét esetben igyekszem feltárni a művek keletkezését, bemutatni tartalmukat és megvilágítani fontosságukat a mai kutatók számára összehasonlítva őket más hasonló már ismert művel.

A PhD kutatásom időszak a 17. század utolsó harmadát öleli fel (1680–1699), amikor is számos olyan esemény történt a Magyar Királyság területén, főként a visszafoglaló háborúk során, amelyek megváltoztatják majd egész Európát az elkövetkezendő évszázadokban. Tehát ezt az időszakot mutatnám be a forrásokon keresztül a konferencia közönségének. Ezek az iratok – reményeim szerint – a kutatók segítségére lehetnek ahhoz, hogy megítélhessük hogyan látták hazánkat és a törökök elleni küzdelmünket külföldön. Az előadás során nem kimondottan Thököly gróf személyének, illetve tevékenységének spanyol megítélését szeretném elsősorban közzétenni, hanem olyan forrásanyagokat szeretnék bemutatni, amelyek feledésbe merültek az évek folyamán, azonban igen izgalmas új színezetet adhatnak a témának.